

remek mikrofilológiai elemzésekkel és komoly tudományos eredményekkel. Ám ami utána következik a monográfia utolsó lapjain Kapisztrán Jánossal, a ferencesek történetével, a *Moldvabányai Felirattal*, az számomra inkább novella, fordulatos cselekményszöveggel és érdekes szereplőkkel. A történetet részletesen nem fogom ismertetni, de csak javasolni tudom mindenkinek, hogy olvassa el, mert érdekes élményben lesz része. Megtudhatja belőle többek közt azt, hogy pontosan kik voltak azok a ferences szerzetesek, akik a régi Szkitában maradt magyarok megtérítése érdekében a 15. század második felében összeállították azt a székely írásos naptárt, melyet 1690–1691 telén Marsigli a szárhegyi kastélyban lemásolt. Távol legyen tőlem az ironia: úgy vélem, hogy minden jó tudományos elméletnek hasonló invenciózus sejtések sora rakja le az alapjait. A feltevéseket azonban majd

újabb alapos vizsgálódások lesznek hivatottak cáfolni, pontosítani vagy igazolni.

Sándor Klára kétségtelenül jelenleg a székely (rovás)írás legeruditusabb és egyben legelhivatottabb kutatója a Kárpát-medencében. Irigylésre méltó az az empátikus készség, amellyel a székely írás körül elburjánzott alternatív, avagy egyenesen dilettáns elméletekhez közelít, ahogy azokat bemutatja, majd, nem sértő módon, de könyörtelen, a tudományos gondolkodás módszereit messzemenően követő, logikával megcáfolja. A szerző legújabb könyve jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a székely írásról hiteles és tudományosan is megalapozott képet kaphassunk, és hogy ez a kép ne csak az akadémiai köztudatban, hanem a populáris regiszterben is ismertté és elfogadottá váljon.

Nagy Levente

Fénykeresők. Felvilágosult társaságok, irodalom és tudomány Közép-Európában – Lichtsucher. Aufgeklärte Sozietäten, Literatur und Wissenschaft in Mitteleuropa

Kommentált forrásgyűjtemény a Magyar Nemzeti Múzeum kamarakiállításához, 2017. október. Írta, összeállította Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Kiss Margit, Lengyel Réka, Tüskés Gábor (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézete, 2017), 217 l.

A Magyar Nemzeti Múzeumban 2017–2018 fordulóján néhány hónapig volt látható a Fénykeresők. Felvilágosult társaságok, irodalom és tudomány Közép-Európában című időszaki kiállítás. A Múzeum reprodukciókkal és – kisebb részt – saját gyűjteményeiből válogatott eredeti dokumentumokkal mutatta be azt a folyamatot, amely 1718-tól, Bél Mátyás magyarországi tudósok összefogását szorgalmazó első elképzelésétől 1825-ig, a Magyar Tudós

Társaság megalapításáig terjedt. A kiállítás koncepcióját a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének XVIII. Századi Osztálya dolgozta ki egy nemzetközi tanácskozáshoz kapcsolódóan. A kiállítás anyagát hivatott bemutatni és erre ráépülő értelmezéseket adni a *Fénykeresők* című könyv.

A kötet felépítése világos és áttekinthető. Egy rövid bevezető tisztázza létre-

jöttének körülményeit, a kiállításához való viszonyát, és mindebből következően a műfaját is. Egy kiállítási katalógusnál többre, egy átfogó igényű forrásgyűjteménynél kevesebbre vállalkozik a magyar és német nyelvű, igényes megjelenésű kiadvány. A kötet alapkonceptióját a *Bevezető* első mondata tisztázza: „[...] a 18. századi tudós társaságok, irodalom- és nyelvapoló egyesületek, olvasóköri, gazdasági és patrióta egyesületek, szabadkőműves páholyok hatékonyan szolgálták a reformeszmék terjedését, ösztönözték az irodalom és a tudományok fejlődését, hozzájárultak a társadalmi és politikai modernizációhoz, előkészítették a polgárosodás folyamatát, és felerősítették a nemzeti függetlenségre irányuló törekvéseket” (9). E szemléleti keretről alább még lesz szó. A *Bevezető* után a kötet tulajdonképpeni törzsét a *Források* fejezet tartalmazza, majd függelékek és mutatók következnek.

A *Forrásokhoz* lapozva főképp szöveges dokumentumokból, kisebbrészt egykorú rézkarcok és tárgyak képeiből, illetve ezekhez fűzött kommentárokból összeállított virtuális kiállítóterbe lépünk be. A szövegek hosszas idézése egy átlagos kiállítás-látogató számára bizonyára nehéz csemege lehetett, kötetben viszont jól használható ez a forrásgyűjtemény. Néhol azonban e kettős eredet visszaüt: A varázsfulvához készült díslettervek képei nem láthatók a kötetben (186–187).

Az egyes tételek bemutatása hét részre tagolódik. A kötet időrendben mutatja be a 18. századi „akadémiai eszmét”, azaz a hazai fontosabb tudóstársaság-alapítási kísérleteket, tervezeteket, javaslatokat és programokat. A következő rész Kommunikációtörténet címmel szintén kronológiai rendben ad válogatást a magyarországi tudományos és irodalmi folyóirat-alapí-

tásokhoz, illetve az ezek köré szerveződő társaságokhoz kapcsolható anyagból. A magyarországi tudósok külföldi tudós társaságokban betöltött szerepéhez köthető tételek a *Hálózatok* fejezetcím alatt találhatóak. A *Tudásmegosztás és nemzeti művelődés* című negyedik rész a tudományos és műkedvelő önképzőkörök, társaságok és egyesületek létrejöttének folyamatát szemlélteti. A kiállítási „tárgyak” második fele tematikus alcsoportokra, három titkos társasági témakörbe lett csoportosítva. Az *Ezoterikus hagyományteremtés a szabadkőműves mozgalomban* cím alatt a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött szabadkőműves vonatkozású nyomtatványokból és iratokból kapunk válogatást. A *Fel-fedezett titok* című rész, amely Pálóczi Horváth Ádám 1792-es szabadkőműves regényére utal, a titkos társaságok használati eszközeit, rítusait és szimbólumait megjelenítő tárgyait mutatja be. A polgári társadalom előkészítése című utolsó szakasz a szabadkőműves mozgalom magyar és magyar költődésű nevezetes személyeire, művészeire, tudósaira, támogatóira és közszereplőire hívja fel a figyelmet.

A *Források* egyes tételeinek szerkezete azonos, tipográfiai jól tagolt, könnyen áttekinthető. A kétnyelvű címsor és a szabatos leíróhely leírás alatt egy tömör, lényegre törekvő szócikk és/vagy kép található, majd német nyelvű összefoglaló és szakirodalmi hivatkozás zárja a tételt. Utóbbi kapcsán keletkezhet némi hiányérzet, mivel a bibliográfiai adatok mellől néhol hiányoznak a pontos oldalszámok. A rövidítve használt könyvészeti adatok a kötet végén külön bibliográfiában vannak feloldva. A szócikkekhez felhasznált szakirodalmat böngészve feltűnhet, hogy néhány közhasználatú, a szerkesztők által is bizonyosan ismert munka kimaradt.

Egy ajánló bibliográfiába biztosan bekerülhetett volna a nem túl nagy hazai szabadkőműves-irodalomból még például Ballassa József (*A szabadkőművesség története* [Budapest: Hermit Kiadó, 2013]), Berényi Zsuzsanna Ágnes (*Budapest és a szabadkőművesség* [Budapest: Argumentum Kiadó, 2005]), Jászberényi József (*A magyarországi szabadkőművesség története* [Budapest: PrintXBudavár, 2005]) és L. Nagy Zsuzsa (*Szabadkőművesek* [Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988]) munkái, továbbá a *Rubicon* folyóirat tematikus száma (2010/2). A kötetben nincs név- és tárgymutató, de e segéd-eszközök hiányát enyhíti, hogy az MTA Könyvtárának Repozitóriumában szabadon elérhető és könnyen kereshető a kötet szövege: <http://real.mtak.hu/70928/>.

A *Függelék* összesen nyolc táblázatot és listát tartalmaz. E mellékletek a kötet szempontjából fontos adatokat foglalnak össze rendszerszerűen: korabeli magyarországi vagy magyar kötődésű folyóiratok, tudós társasági tagok és szabadkőműves páholyok adatait, illetve szimbólummagyarázatokat közölnek. A listák nem súlyoznak, csak adatolnak, így nincs kommentálva, hogy a Göttingeni Tudós Társaság vagy a Royal Society tagsága valójában milyen tudományos elismerést jelenthetett. A *Szabadkőműves páholyok Magyarországon (1749–1795)* című táblázat a működés helyszínét, a páholy nevét és az alapítás évét adja meg – régi, 80–100 éves szakirodalom, Jancsó és Abafi alapján. Hogy tényleg megbízhatóan használható legyen egy ilyen táblázat, ahhoz nemcsak frissebb adatok felvétele, hanem elsősorban a megszűnés vagy szüneteltetés évének megadása is szükséges lenne. Így ugyanis lehetetlen megítélni, hogy egy adott időszakban valójában hány páholy működött. Például a pozsonyi Zur

Verschwiegenheit (A hallgatagsághoz) páholy 1783–1784-ben Budára költözött, a táblázat alapján viszont úgy tűnik, mintha nem egy, hanem két páholyról lenne szó. Megjegyzendő azonban, hogy a páholyok bezárásának évét nehezebb megadni, mint az alapításét, mivel II. József páholyokat összevonó rendeletei, majd I. (II.) Ferenc tiltásai miatt több szervezet illegálisan folytatta működését.

A kötet *Forrásokban* bemutatott tételei, mint fentebb szó esett róla, formalizált szerkezetben, szócikkszerűen vannak megírva. Emiatt katalógus- vagy lexikon-szerűek a kötet tárgyleírásai, noha a kiadványnak természetesen nem feladata a lexikális, átfogó igényű feldolgozás. Egy szócikk írója alapesetben nem végez kutatómunkát és értelmezést, hanem a mindenkori tudományos közvélekedést írja meg, kényszerűen rövidítve. A jelen forma ezért nem adhatott elegendő teret a szóban forgó kötet szerzőinek sem. Bitskey Éva fontos, revelatív tanulmányt közölt Josef Kreutzinger 1808-as Kazinczy-portréjának átváltozásáról az *Irodalomismeretben* (2017/4, 90–98), ennek eredményeit most szűk egy oldalon foglalta össze (90–91). E kötetben ez mégis soknak tűnik, ha a következő tétellel vetjük össze, amely szintén egy Kazinczy-portré: egy Kininger nyomán készített metszet, amelynél már csak a tárgy és a lelőhely azonosításához minimálisan szükséges adatsor található meg. Helyeselhető, ha a kevésbé ismert személyeket hosszabban mutatják be, ám ilyen munkáknál mindig kérdés, hogy ki számít ismertnek, azaz ki a feltételezett olvasó. Perliczi János Dánielről viszonylag hosszabb szöveg olvasható (63–64), de Romy Károly Gyögyről csak annyi információt kapunk, hogy a Göttingeni Tudós Társaság levelező tagja volt (61).

A forrásleírások kényszerű tömörsége miatt el-eltűnik a felhasznált szakirodalom esetleges bizonytalansága, a benne foglalt érvelési sor bemutatása, megítélhetősége – ez még akkor is így van, ha a lehető legjobb szakirodalmi válogatást kapjuk, a téma avatott értőinek idézésében.

Ugyanígy nincs helye az egykorú megnyilatkozások kritikus olvasatának. A kötet szinte kizárólag nyilvánosságra szánt szövegekből válogat: önelbeszélések, programírások, pályázati anyagok mellett még a szabadkőműves szövegek is egy szűkebb nyilvánosságnak készültek. Ez összességében a kiállítások kultikus hangját, és a reformeszmék és felvilágosodás felé vivő történeti elbeszélések narratíváját alkotja meg. A *Bevezető* fentebb idézett első mondata egymás mellett futó, egymást felerősítő folyamatokként szemléli a társaságok, a tudósok, a szerkesztők és a szabadkőműves páholyok tevékenységét. Nem az kérdéses, hogy a kötet hősei valóban keresték-e a fényt, szolgálták-e a tudományt és a nemzeti közösséget, hanem az, hogy csak kizárólag ez motiválta-e őket. Nyilvánosságra szánt szövegek önelbeszéléseiből ez nem megítélhető. Elsősorban a személyes érvényesülésre, a közéleti és tudományos karrier építésére, vagy akár egy értelmiségi életpálya lehetőségére gondolnék, de a véletlenek és a divat szerepére is. A szerteágazó történet-szálak kusza hálózata bizonyára árnyaltabbá tenné a *Fénykeresőket*.

Szintén az alapkonceptiót érinti a szabadkőművesség jelentőségének kérdése. Pontosabban az, hogy e mozgalom valódi jelentőségére nem kérdez rá a kötet. A könyv szabadkőműves szimbolika nyelvén értelmezhető címe, Salamon tornyának építését ábrázoló borítója, a belső lapok szabadkőműves ornamentikája

átfogó értelmezési keretet ad a kötet tartalmához. A könyv a szabadkőművesség fényében láttatja a 18. század többi szerveződését, haladónak ítélt törekvését is. A nem szabadkőműves tematikájú fejezetek is e szemléletet tükrözik. A *Hálózatokban* bemutatott Vay Miklós szerepéről ez olvasható: „Az optikai műszerkészítés terén elért eredményeiért 1787-ben a korai brit szabadkőművesség egyik központjának számító Royal Society tagjává választotta.” (70). Majd ugyanezen az oldalon a Royal Societyről ez: „A bizonyítékokon, megfigyeléseken és kísérleteken alapuló tudományos gondolkodás eszméjét hirdette alapítása óta.” Érzésem szerint összecsúszik két különböző jelenség. Egyrészt, hogy a Royal Society a mai értelemben vett tudományos módszertant ismerte el, másrészt, hogy e társaság tagjai sok egyéb társadalmi szerepük mellett szabadkőművesek is voltak. De a kettő nincs ok-okozati összefüggésben. A „bizonyítékokon, megfigyeléseken és kísérleteken alapuló tudományos gondolkodás”-ból sem következik zökkenőmentesen a szimbolikus világkép, a „Világegyetem Nagy Építőmesterébe” vetett hit, hogy az alkímiáról mint áltudományról ne is beszéljünk.

A szabadkőműves mozgalom fontosságát nem egyszerű megítélni. Néhány jó régi könyv és újabb tanulmány olvasható a témáról, de hiányzik egy új, átfogó igényű kritikus szemléletű történeti munka. Jelenleg leginkább az egykori szabadkőművesek szövegeit idézzük hiteles forrásként Kazinczytól Abafig, miközben a történeti kutatást nehezítik a piacra termelő bulvárírók vagy a kutatási témájuk jelentősége iránt elfogult szerzők. Újra érdemes lenne rákérdezni, hogy valóban minden fontos és haladó 18. századi eseményt szabadkőműves személy vagy a

szabadkőműves mozgalom irányított-e. Logikailag most csak ez az állítás tartható: minden fontos és haladó 18. századi hazai eseményben részt vett olyan személy is, aki több más társadalmi szerepe mellett szabadkőműves is volt. Varga Kálmán szavaival: „Semmi nyomát nem találjuk a történelemben annak, hogy a szabadkőművesek a kiélezett politikai helyzetekben egy táborba tömörültek volna. Az osztály-, politikai vagy nemzeti szolidaritás szinte mindig erősebbnek bizonyult a szabadkőművesek szolidaritásánál.” (*Rubicon*, 2010/2, 42.) E társadalmi kötődés a legfennköltebb és legegyszerűbb eszmét, az emberek közötti egyenlőséget sem hagyta érvényesülni. A miskolci páholy 1785-ös taglistáján (*KazLev*, XXIV, 385) a világi karakter is szerepel: vármegyei vezetőkől, városi előljárókból, birtokosokból és kato-

natisztekéből áll a lista – társadalmi rang nélküli személy nincs a listán. Az angol Nagypáholyt 1717-es alapításakor még egy középréteghez tartozó gentleman vezette, négy évvel később már Montagu második hercege. Innentől kezdve valamennyi nagymester arisztokrata volt, s egyúttal divatba jött a szabadkőművesség (Hahner Péter, *Rubicon*, 2010/2, 24–25).

A mozgalom önmisztifikáló elbeszéléseit időszerű lenne leváltani egy forráskritikai attitűddel és mikrotörténeti, társadalomtörténeti szemlélettel újraírt elbeszélésekre. Nem kizárt, hogy ez az értelmezés is különös jelentőségűnek mutatná a szabadkőműves mozgalmat: egy hatékony identitásmintát felkínáló szimbolikus világra nyitná rá a tekintetünket.

Orbán László

Berki Tímea: A román irodalom magyar bibliográfiája, 1970–1980

Kolozsvár: Erdélyi Múzeum–Egyesület, 2017, 355 l.

Berki Tímea a nyelvi és kulturális határátlépéseket és a határidentitásokat kutatja. Ennél persze tágasabb és sokszínűbb az kutatási keret, amiben mozog, de egyértelműen kirajzolódik a román–magyar kulturális kapcsolatok iránti szakmai érdeklődése. A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán megvédett doktori disszertációjában 19. századi erdélyi irodalmi kapcsolattörténeteket vizsgált. Ennek szerkesztett változata *Magyar–román kulturális kapcsolatok a 19. század második felében. Értelmiségtörténeti keret* címmel, hiánypótló kötetként jelent meg 2012-ben, az Erdélyi Múzeum–Egyesület kiadásában.

Foglalkozik a kolozsvári egyetemen tanuló és dolgozó románokkal, az egyetem oktatóinak összetett identitásaival, s ír a román irodalom magyar fordításairól.

Jelentős rész szól a legismertebb román költő, Mihai Eminescu korai magyar recepciójáról. A román irodalomban ma is töretlen népszerűségnek örvendő Eminescut „már a 19. századi első magyar Eminescu-értelmezések alapján is »a legnagyobb magyar költő«, azaz Petőfi Sándor román nemzeti irodalmi megfelelőjé[nek]” tekintették (BERKI Tímea, „Arany János életműve a magyar–román irodalmi kapcsolatok történetében”, *Tiszatáj* 71, 3. sz. [2017]: 114.). A román nyelvű Arany János-fordítások-